

4. kapitola

Evropský koncert: Velká Británie, Rakousko a Rusko

Zatímco se Napoleon potýkal s útrapami prvního exilu, shromáždili se vítězové napoleonských válek v září roku 1814 ve Vídni, aby rozhodli o tvářnosti poválečného světa. Vídeňský kongres zasedal i po útěku Napoleona z Elby a v době jeho definitivní porážky u Waterloo. Mezitím se potřeba přebudovat mezinárodní pořádek stala ještě naléhavější.

Rakousko zastupoval kníže von Metternich. Protože se kongres konal ve Vídni, mohl se kníže stále radit s rakouským císařem. Pruský král vyslal knížete von Hardenberga, zatímco francouzský král Ludvík XVIII., který opět usedl na trůn, se opíral o Talleyranda, který sloužil všem francouzským vladařům již od předrevolučních dob. Car Alexandr I. odmítl přenechat zastupování Ruska někomu jinému a přijel vyjednávat osobně. Za Velkou Británii přijel anglický ministr zahraničí lord Castlereagh.

Těchto pět mužů dosáhlo cílů, jež si vytkli. Po vídeňském kongresu Evropa zažila nejdelší období míru ve své historii. Po čtyřicet let nedošlo mezi velmocemi k žádné válce a od krymské války v roce 1854 nevypukl v dalších šedesáti letech žádný všeobecný konflikt. Vídeňské uspořádání odpovídalo Pittovu plánu tak doslovně, že když je Castlereagh předkládal ke schválení parlamentu, připojil text původního britského návrhu, aby ukázal, do jak velké míry se jím kongres řídil.

Je paradoxní, že se tento mezinárodní pořádek, který byl údajně více založen na mocenské rovnováze než jakýkoli jeho předchůdce či nástupce, nejméně ze všech opíral o moc. Vídeňský kongres totiž zkonstruoval rovnováhu tak dokonale, že ji bylo možné svrhnout jen za cenu příliš velkého úsilí. Ale nejdůležitější byla skutečnost, že kontinentální země měly společné hodnoty. Rovnováha nebyla pouze fyzická – byla i mravní. Existovala podstatná harmonie mezi mocí a spravedlností. V systému rovnováhy moci není tolik příležitosti k užití síly a společný smysl pro spravedlnost omezuje pokušení ji použít. Mezinárodní řád, který není považován za spravedlivý, bude dříve nebo později ohrožen. Avšak způsob, jakým národ vnímá spravedlivost určitého světového pořádku, určují nejen soudy o taktických záležitostech zahraniční politiky, nýbrž i jeho domácí instituce. Proto vzájemná slučitelnost domácích institucí posiluje mír. Může se to zdát paradoxní, ale Metternich byl v jistém smyslu předchůdcem Wilsona, neboť věřil, že společná koncepce spravedlnosti je předpokladem mezinárodního řádu. Jeho představa o spravedlnosti se ovšem diametrálně lišila od té, kterou se ve dvacátém století pokoušel institucionalizovat Wilson.

Vytvoření obecné mocenské rovnováhy bylo poměrně snadné. Její architekti se řídili plánem, který vypracoval Pitt. Protože myšlenka sebeurčení národů ještě nebyla vynalezena, ani v nejmenším se nezabývali vykrojováním etnicky homogenních států z území, jichž dobyl Napoleon. V Itálii se posílilo postavení Rakouska, v Německu postavení Pruska. Holandská republika dostala rakouské Nizozemí (dnešní Belgie). Francie se musela vzdát všech dobytých území a vrátit se k předrevolučním „starým hranicím“. Rusko dostalo centrální část Polska. (V souhlasu se svojí politikou, která se stavěla proti získávání území na kontinentě, se Británie omezila na získání mysu Dobré naděje na jižním cípu Afriky.)

Podle britské koncepce světového pořádku se zkouškou mocenské rovnováhy stala schopnost různých států hrát úlohu, která jim byla přiřčena v celkovém plánu. Stejně po druhé světové válce přistupovaly ke svým aliancím Spojené státy. Při realizaci tohoto přístupu měla Velká Británie jinou perspektivu než státy na kontinentě; na podobné rozdíly narazila za

studené války i Amerika. Účelem států totiž není být pouhými kolečky soustrojí bezpečnostního systému. Bezpečnost jim umožňuje existenci, ale nikdy není jejich jediným či hlavním cílem.

Rakousko a Prusko se nepovažovaly pouze za „velké masy“, stejně jako Francie nespatořovala cíl NATO jen v dělbě práce. Celková rovnováha moci pro Rakousko a Prusko příliš neznamenala, pokud zároveň nesloužila jejich zvláštnímu a komplexnímu vztahu nebo pokud nebrala v úvahu jejich historickou roli.

Habsburkům se v třicetileté válce nepodařilo dosáhnout středoevropské hegemonie. Rakousko po ní zanechalo pokusů o nadvládu nad celým Německem. V roce 1806 zrušilo notně zredukovanou Svatou říši římskou. Stále se však považovalo za první stát mezi rovnými a bylo odhodláno zabránit každému jinému německému státu – zvláště Prusku – v převzetí své historické vůdčí role.

A Rakousko mělo veškeré důvody, proč se mít na pozoru. Prusko ohrožovalo rakouské nároky na vůdčí postavení v Německu již od doby, kdy se zmocnil Slezska Bedřich Veliký. Bezohledná diplomacie, oddanost vojenskému umění a vyvinutý smysl pro disciplínu změnily Prusko v průběhu jediného století z druhořadého knížectví na pusté severoněmecké rovině v království, které bylo sice stále nejmenší z velmocí, avšak vojensky patřilo k nejobávanějším. Jeho podivně utvářené hranice se táhly přes celé severní Německo od částečně polsky hovořícího pobřeží až k poněkud polatinštělému Porýní (které bylo odděleno od původního území Pruska královstvím Hannoverským), a poskytovaly tak pruskému státu silný pocit národního poslání – sloužící ne-li vyššímu účelu, tak alespoň obraně jeho fragmentarizovaných území.

Jak vzájemný vztah mezi těmito dvěma největšími německými státy, tak jejich vztah k ostatním státům Německa hrály klíčovou roli v evropské stabilitě. Přinejmenším od třicetileté války stavělo vnitroněmecké uspořádání před Evropu stále stejné dilema: kdykoli bylo Německo slabé a rozdělené, jeho sousedé, zvláště Francie, měli pokušení do něj expandovat. Zároveň však vyhlídka na německou jednotu okolní státy děsila, a děsí je až dodnes. Richelieuovy obavy, že by sjednocené Německo mohlo ovládnout Evropu a porazit Francii, anticipoval jeden britský pozorovatel, který v roce 1609 napsal: „... kdyby bylo Německo zcela podřízeno jediné monarchii, všichni ostatní by z něj měli strach.“¹ Německo bylo v minulosti bud'

¹ Sir Thomas Overbury, „Observations on His Travels“, v: C. H. Firth (ed.), *Stuart Tracts 1603–1693*, Constable, Londýn 1903, s. 227, citováno v: Martin Wight, *Power Politics*, Holmes and Meier, New York 1978, s. 173.

příliš slabé, nebo příliš silné. V obou případech ohrožovalo evropský mír.

Účastníci vídeňského kongresu rozpoznali, že má-li se střední Evropa těšit míru a stabilitě, budou muset zbourat to, co v sedmnáctém století vybudoval Richelieu. Ten usiloval o slabou, fragmentarizovanou střední Evropu, což Francii neustále pokoušelo do ní vnikat a změnit ji prakticky v hřiště, po němž by se proháněla francouzská armáda. Státníci, kteří se účastnili vídeňského kongresu, se tedy rozhodli Německo reorganizovat do větších celků, avšak nesjednotili je. Vůdčími německými státy se staly Rakousko a Prusko. Po nich následovala řada středně velkých států – mezi nimi Bavorsko, Württembersko a Sasko – které byly zvětšeny a posíleny. Více než tři sta přednapoleonských státek bylo spojeno do zhruba třiceti. Vznikla z nich nová entita, která dostala název Německý spolek. Byl to chytrý nápad, který zajistil společnou obranu proti vnější agresi. Německo se stalo příliš silné, než aby je Francie mohla napadnout, avšak příliš slabé a decentralizované, než aby mohlo ohrožovat své sousedy. Spolek vyvážil pruskou vojenskou převahu vyšší prestiží a legitimitou Rakouska. Účelem Spolku bylo zabránit sjednocení Německa na národním základě, zachovat trůny různých německých knížat a monarchů a předejít francouzské agresi. Ve všech těchto ohledech byl úspěšný.

Když vítězové konstruuji mírové uspořádání, musí při zacházení s poraženým nepřítelem zvládnout přechod od nesmiřitelnosti, která byla nutná pro vítězství, ke smíření, bez něhož nelze dosáhnout trvalý mír. Trestající mír uvaluje na mezinárodní pořádek hypotéku, protože vítěze, kteří jsou vyčerpáni válečným úsilím, zatěžuje úkolem držet zkrátka zemi, která je odhodlána uspořádání ohrozit. Každá země, která má pocit křivdy, pak jistě získá téměř automaticky podporu nespokojené poražené strany. To se stalo prokletím Versailleské smlouvy.

Na vídeňském kongresu, podobně jako po druhé světové válce, se vítězové dokázali této chyby vyvarovat. Nebylo snadné být velkorysý vůči Francii, která se po půl druhého století snažila ovládnout Evropu a jejíž armády se na čtvrt století usadily na území sousedních států. Avšak státníci ve Vídni dospěli k závěru, že Evropa bude bezpečnější, bude-li Francie poměrně spokojená, než kdyby byla prodchnuta touhou po odvetě a nespokojenosti. Francie přišla o dobytá území, ale bylo jí zaručeno její „staré“ – to jest předrevoluční – území, i když bylo značně větší, než jakému kdy vládl Richelieu. Ministr zahraničí nejnesmiřitelnějšího Napoleonova nepřítele Castlereagh argumentoval:

Další francouzské excesy by nepochybně Evropu donutily ... k určitému rozkouskování ... [ale] nechť spojenci využijí této další mož-

Evropský koncert: Velká Británie, Rakousko a Rusko

nosti oddechu, který tolik potřebují všechny evropské mocnosti, a s ujištěním, že budou-li zklamány ... opět se chopí zbraní, a že budou mít nejen v rukou převahu, ale i mravní sílu, která jediná může takovouto konfederaci udržet pohromadě...²

V roce 1818 již byla Francie přijata do kongresového systému. Účastnila se pravidelných setkání státníků členských zemí, která se v příštím půlstoletí téměř stala jakousi evropskou vládou.

Velká Británie byla přesvědčena, že různé národy natolik chápou svůj vlastní zájem, že jej budou v případě ohrožení bránit, a byla by se asi tímto řešením spokojila. Britové byli přesvědčeni, že žádných formálních záruk není zapotřebí a že by takové záruky neposkytly o mnoho víc než úvaha založená na zdravém rozumu. Středoevropské státy, oběti jednoho a půl století válek, však trvaly na konkrétních zárukách.

Zvláště Rakousko ohrožovala nebezpečí, která byla pro Velkou Británii nepředstavitelná. V mnohonárodním rakouském impériu, pozůstatku po feudálních dobách, bylo spojeno množství národů dunajské pánve kolem historických center v Německu a v severní Itálii. Rakousko si uvědomovalo stále rušivější proudy liberalismu a nacionalismu, které ohrožovaly jeho existenci. Sprádalo síť mravní zdrženlivosti, která by předešla zkouškám síly. Metternich uměl mistrně přimět hlavní státy, aby potlačily své neshody ve prospěch společných hodnot. O důležitosti nějakého principu omezení se vyjádřil i Talleyrand:

Kdyby se ... minimum obranné síly ... rovnalo maximu agresivní síly ... nastala by skutečná rovnováha. Avšak ... skutečná situace připouští jen takovou rovnováhu, která je umělá a vratká a která může vydržet jen tak dlouho, dokud se jisté velké státy budou řídit duchem umírněnosti a spravedlnosti.³

Po vídeňském kongresu vyjádřily vztah mezi mocenskou rovnováhou a společným chápáním legitimacy dva dokumenty: Aliance čtyř, tvořená Velkou Británií, Pruskem, Rakouskem a Ruskem, a Svatá aliance, která se omezovala na tři takzvané východní dvory – Prusko, Rakousko a Rusko. Na začátku devatenáctého století se pohlíželo na Francii se stejnými obavami jako na Německo ve století dvacátém – jako na chronicky agresivní,

² Memorandum lorda Castlereagha, 12. srpen 1815, v: C. K. Webster (ed.), *British Diplomacy, 1813–1815*, G. Bell and Sons, Londýn 1921, s. 361–362.

³ Talleyrand, v: Harold Nicolson, *The Congress of Vienna*, brož. vyd., Harcourt Brace Jovanovich, New York/San Diego/Londýn 1974, s. 155

bytostně destabilizující mocnost. Proto ve Vídni státníci vytvořili Alianci čtyř, která měla svojí drtivou silou v zárodku zabránit jakýmkoli agresivním tendencím Francie. Kdyby byli vytvořili podobnou alianci vítězové, kteří se v roce 1918 sešli ve Versailles, svět by byl možná ušetřen druhé světové války.

Svatá aliance byla zcela odlišná. Evropa nespátřila podobný dokument od doby, kdy téměř dvě stě let předtím Ferdinand II. sestoupil z trůnu Svaté říše římské. Svatou alianci navrhl ruský car, který se nedokázal zřici samozvaného poslání, že přetvoří mezinárodní systém a reformuje jeho účastníky. V roce 1804 Pitt zmařil carem navrhované křížácké tažení za liberální instituce. V roce 1815 již byl Alexandr příliš opojen pocitem vítězství, než aby jej bylo možno takto odmítnout – bez ohledu na to, že jeho nové křížácké tažení bylo přesným opakem toho, co hlásal před jedenácti lety. Alexandr byl nyní okouzlen náboženstvím a konzervativními hodnotami. Nenavrhoval nic menšího než úplnou reformu mezinárodního systému, založenou na tezi, že „kurz *dříve* přijatý mocnostmi v jejich vzájemných vztazích je nutno od základů *změnit* a je *naléhavé* jej nahradit řádem věcí založeným na vznešených pravdách věčného náboženství našeho Spasitele“.⁴

Rakouský císař žertem poznamenal, že neví, zda má o těchto myšlenkách diskutovat v radě ministrů, nebo ve zpovědnici. Věděl však také, že se nemůže k carově křížáckému tažení ani připojit, ani je odmítnout, čímž by mu poskytl záminku k jednání na vlastní pěst. Tím by Rakousko muselo čelit liberálním a nacionálním proudům doby bez spojenců. Proto Metternich carův návrh přepracoval a vytvořil dokument, který vešel do historie jako Svata aliance. Náboženský imperativ v něm byl interpretován jako závazek signatářů, že v Evropě udrží vnitropolitický status quo. Poprvé v moderních dějinách se tak evropské mocnosti sjednotily na společném poslání.

Žádný britský státník se nikdy nemohl připojit k podniku, který zaváděl všeobecné právo – vlastně povinnost – zasahovat do vnitřních záležitostí jiných států. Castlereagh nazval Svatou alianci „kombinací zjemnělé mystiky a nesmyslu“.⁵ Metternich však v ní spatřoval možnost, jak cara zavázat k podpoře legitimních vládců a především jak mu zabránit, aby jednostranně a bez omezení experimentoval se svými misionářskými nápady. Svata aliance spojila konzervativní monarchy v boji proti revoluci, avšak

také je zavázala k jednání pouze po dosažení shody, čímž dala Rakousku teoretické právo veta proti dobrodružným nápadům mohutného ruského spojence. Z takzvaného evropského koncertu vyplývalo, že národy, které spolu na jedné rovině soupeří, urovnají cestou konsenzu záležitosti narušující celkovou stabilitu.

Svatá aliance byla nejoriginálnějším aspektem vídeňského uspořádání. Její vznešený název odváděl pozornost od jejího funkčního významu, totiž od zavedení prvku mravní zdrženlivosti do vztahů mezi velmocemi. Zájem na přežití jejich domácích institucí vedl kontinentální státy, aby se vyvarovaly takových konfliktů, jaké byly v předcházejícím století samozřejmostí.

Bylo by však příliš zjednodušující tvrdit, že slučitelné domácí instituce samy o sobě zaručují mírovou mocenskou rovnováhu. V osmnáctém století všichni vládcové kontinentálních zemí vládli z Boží milosti – jejich domácí instituce tedy byly snadno slučitelné. Avšak titíž panovníci vládli s pocitem trvalosti a vedli spolu nekonečné války právě proto, že považovali své domácí instituce za nenapadnutelné.

Woodrow Wilson nebyl první, kdo věřil, že povaha domácích institucí určuje mezinárodní chování státu. Metternich byl téhož názoru, ale na základě zcela odlišného souboru premis. Zatímco Wilson věřil, že demokracie budou samou svojí podstatou mírumilovné a rozumné, Metternich je považoval za nebezpečné a nepředvídatelné. Zažil utrpení, které republikánská Francie připravila Evropě, a ztotožňoval mír s legitimním panováním. Očekával, že i kdyby korunované hlavy starodávných dynastií nezachovaly mír, zachovají alespoň základní strukturu mezinárodních vztahů. Tak se legitimita stala pojivem, které drželo mezinárodní pořádek pohromadě.

Rozdíl mezi wilsonovským a metternichovským přístupem k domácí spravedlnosti a mezinárodnímu pořádku má základní význam pro pochopení protikladných názorů Ameriky a Evropy. Wilson vedl křížovou výpravu za zásady, které považoval za revoluční a nové. Metternich se snažil institucionalizovat hodnoty, které považoval za starodávné. Wilson byl prezidentem země, která byla cílevědomě vytvořena k osvobození lidí. Byl přesvědčen, že demokratické hodnoty lze uzákonit a pak vtělit do zcela nových celosvětových institucí. Metternich reprezentoval zemi s dlouhou historickou tradicí, jejíž instituce se vyvíjely postupně, ba téměř nepozorovaně, a nevěřil, že práva lze vytvořit cestou zákona. Podle Metternicha „práva“ prostě existovala v povaze věcí. To, zda mají být potvrzena zákony či ústavami, bylo v podstatě technickou otázkou, která neměla nic společného s nastolením svobody. Metternich považoval zaručení práv za pa-

⁴ Wilhelm Schwarz, *Die Heilige Allianz*, Stuttgart 1935, s. 52n.

⁵ Citováno v: Asa Briggs, *The Age of Improvement 1783–1867*, Longmans, Londýn 1959, s. 345.

radox: „Věci, které by měly být považovány za samozřejmé, ztrácejí svoji sílu, objeví-li se v podobě svévolných prohlášení... Stane-li se něco omylem předmětem zákonů, vede to jen k omezení – ne-li úplnému zrušení – toho, co mělo být chráněno.“⁶

Některé z Metternichových maxim byly pouhými účelovými racionalizacemi praktik rakouského impéria, které se nedokázalo přizpůsobit vznikajícímu novému světu. Metternich však také reflektoval racionalistické přesvědčení, že zákony a práva existují přirozeně a nikoli na základě libovůle. Jeho názory se utvářely v době Francouzské revoluce, která začala vyhlášením lidských práv a skončila hrůzovládou. Wilson vyšel z daleko příznivější národní zkušenosti. Patnáct let před vznikem moderního totalitarismu si nedokázal představit, že by vůle lidu mohla podlehnout bludům.

V povídeňském období hrál Metternich rozhodující úlohu v řízení mezinárodního systému a v interpretaci požadavků Svaté aliance. Byl nucen tuto úlohu převzít, protože Rakousko bylo díky své poloze přímo ohrožováno každou bouří a protože jeho domácí instituce byly stále neslučitelnější s nacionalistickými a liberálními trendy století. V Německu ohrožovalo postavení Rakouska Prusko a na Balkáně, kde žilo slovanské obyvatelstvo, na ně doléhala Rusko. A ve hře zůstávala i Francie, která chtěla dobýt zpět to, čeho ve střední Evropě dosáhl Richelieu. Metternich věděl, že kdyby se tato nebezpečí změnila ve zkoušky síly, Rakousko by se bez ohledu na výsledek takového konfliktu vyčerpalo. Jeho politika tedy chtěla vytvořením mravního konsenzu zabránit krizím. Ty krize, jimž nebylo možno zabránit, chtěl odvracet diskrétní podporou každé zemi, která byla ochotna nést břemeno konfrontace – Velké Británii proti Francii v Nizozemí, Velké Británii a Francii proti Rusku na Balkáně a menším německým státům proti Prusku.

Metternichovy mimořádné diplomatické schopnosti mu umožnily učinit ze známých diplomatických truismů principy fungování zahraniční politiky. Podařilo se mu přesvědčit dva nejbližší spojence Rakouska, z nichž každý představoval pro rakouské impérium geopolitické nebezpečí, že ideologické nebezpečí představované revolucí je větší, než co jim nabízí jejich strategické příležitosti. Kdyby se bylo Prusko pokusilo využít německého nacionalismu, mohlo ohrozit rakouskou převahu v Německu o celou generaci dříve než Bismarck. Kdyby byli carové Alexandr I. a Mikuláš I. uvažovali pouze z hlediska ruských geopolitických možností, byli

⁶ Klemens Metternich, *Aus Metternich's Nachgelassenen Papieren* (8 sv.), připravil Alfons von Klinkowstroem, sv. VIII, Vídeň 1880, s. 557n.

by využili rozpadu osmanské říše daleko rozhodněji ke škodě Rakouska – což učinili později v devatenáctém století jejich nástupci. Oba se zřekli svých výhod, protože by to znamenalo ohrožení dominantního principu statu quo. Rakousko, které bylo po Napoleonově útoku zdánlivě na smrtelné posteli, mohlo díky Metternichovu systému přežít dalších sto let.

Metternich, který toto anachronické impérium zachránil a který řídil jeho politiku téměř padesát let, navštívil Rakousko poprvé jako třináctiletý, a usadil se tam teprve jako sedmnáctiletý.⁷ Otec knížete Klemense von Metternicha byl generálním guvernérem Porýní, které tehdy bylo državou Habsburků. Kosmopolitní Metternich mluvil vždy snadněji francouzsky než německy. V roce 1824 napsal Wellingtonovi: „Již dlouho je pro mne Evropa vlastí [*patrie*].“⁸ Doboví protivníci se posmívali jeho mravním poučkám a vybroušeným epigramům. Avšak Voltaire a Kant by mu byli rozuměli. Jako racionalistické dítě osvícenství byl vržen do revolučního zápasu, který byl cizí jeho temperamentu, a do úřadu vedoucího politika ohroženého státu, jehož strukturu nemohl změnit.

Metternichův styl byl střízlivý a jeho cíle umírněné. „Neoddáváme se abstraktním idejím, přijímáme věci takové, jaké jsou, a pokoušíme se maximálně obrnit proti bludným představám o skutečnosti.“⁹ A jindy pravil, že „nic hmatatelného nelze definovat frázemi, jako je obrana civilizace, frázemi, které se při bližším prozkoumání rozpustí v nic“.¹⁰

Metternich se takovými postoji pokoušel ubránit rozbouřené době. Okamžitě po porážce Napoleona v Rusku, ještě než se ruská vojska vůbec dostala do střední Evropy, Metternich rozpoznal, že Rusko představuje potenciální dlouhodobou hrozbu. V době, kdy se sousedé Rakouska soustřeďovali na osvobození z francouzského jařma, Metternich podmiňoval účast Rakouska na protinapoleonské koalici vypracováním válečných cílů, které by byly slučitelné s přežitím jeho kymácející se říše. Metternichův postoj byl přesně opačný tomu, který zaujaly za druhé světové války demokratické státy, když se dostaly do podobného postavení vůči Sovětskému svazu. Spolu s Castlereaghem a Pittem Metternich věřil, že silná střední Evropa je předpokladem evropské stability. Byl odhodlán vyvarovat se zkoušek síly, pokud to bylo vůbec možné; na zavedení

⁷ Materiál na těchto stránkách čerpá z autorova *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812–1822*, sedmé vydání, Houghton Mifflin, Boston 1973.

⁸ Citováno *tamtéž*, s. 321.

⁹ Citováno v: Wilhelm Oncken, *Österreich und Preussen im Befreiungskriege*, 2 sv., sv. II, Berlín 1880, s. 630n.

¹⁰ Metternich, *Nachgelassenen Papieren*, sv. VIII, s. 365.

umírněného diplomatického stylu mu záleželo neméně než na hromadění hrubé moci:

Postoje [evropských] mocností se liší stejně jako jejich zeměpisná poloha. Francie a Rusko mají jen jednu hranici, a ta je stěží zranitelná. Rýn se svojí trojí linií pevností zajišťuje ochranu před ... Francií; hrozné klima ... činí Němen neméně bezpečnou hranicí Ruska. Rakousko a Prusko jsou na všech stranách vystaveny útoku svých sousedů. Jsou stále ohrožovány převahou těchto dvou mocností. Klidu mohou dojít jen na základě moudré a umírněné politiky, budou-li jejich vzájemné vztahy i jejich vztahy k sousedům založeny na dobré vůli...¹¹

I když Rakousko potřebovalo Rusko jako hráze proti Francii, mělo se před svým impulzivním spojencem na pozoru. Zvláště se obávalo carových křížáckých sklonů. O caru Alexandrovi I. Talleyrand prohlásil, že není náhodou synem šíleného cara Pavla. Metternich označil Alexandra za „podivnou kombinaci mužných ctností a ženských slabostí. Na opravdovou ctižádost je příliš slabý, ale na pouhou marnivost příliš silný.“¹²

Metternich se nesnažil zkrotit ruskou agresivitu – toto úsilí by bylo Rakousko vyčerpalo – nýbrž omezit jeho ambice. „Alexandr si přeje světový mír,“ hlásil jeden rakouský diplomat, „ale nikoli pro mír a jeho požehnání, nýbrž pro sebe sama; nikoli bezpodmínečně, nýbrž s vnitřními výhradami: musí zůstat arbitrem tohoto míru, musí z něj vyzařovat klid a štěstí světa. Celá Evropa musí uznat, že tento klid je jeho dílem, že závisí na jeho dobré vůli a že jej může porušit, kdykoli se mu zachce...“¹³

Castlereagh a Metternich se neshodovali ve způsobu, jakým bojovné a vlezlé Rusko zadržet. Castlereagh byl ministrem zahraničí ostrovní mocnosti, která byla od oblasti konfrontace vzdálena. Byl ochoten odporovat pouze přímým útokům, a to jen takovým, které ohrožovaly rovnováhu. Na druhé straně Metternichova země byla ve středu kontinentu a nemohla takto riskovat. Právě proto, že Metternich Alexandrovi nedůvěřoval, chtěl mu zůstat nablízku. Především usiloval, aby hrozby z carovy strany vůbec nevznikly. „Jestliže vystřelí jediné dělo,“ napsal, „Alexandr nám unikne v čele svého doprovodu. Pak už jej jeho shůry dané zákony přestanou jakkoli omezovat.“¹⁴

¹¹ Citováno v: Oncken, *Österreich und Preussen*, sv. I, s. 439n.

¹² Metternich, *Nachgelassenen Papieren*, sv. I, s. 316n.

¹³ Citováno v: Nicholas Mikhailovitch, *Les Rapports Diplomatiques du Lebzelter*, Petrohrad 1915, s. 37n.

¹⁴ Citováno v: Schwarz, *Die Heilige Allianz*, s. 234.

Metternich se pokoušel zmírnit Alexandrův zápal dvojí strategií. Pod jeho vedením stanulo Rakousko v čele boje proti nacionalismu. Trval však na tom, aby se Rakousko nevystavovalo přílišnému nebezpečí a aby nedjednalo jednostranně. Ještě méně byl ochoten povzbuzovat k samostatné akci jiné státy, zčásti z obav, že by se misionářský zápal Ruska mohl obrátit v expanzionismus. Metternich považoval umírněnost za filozofickou ctnost a praktickou nezbytnost. Ve svých pokynech rakouskému velvyslanci jednou napsal: „Je důležitější eliminovat nároky jiných než prosazovat své vlastní... Čím méně budeme požadovat, tím více získáme.“¹⁵ Kdykoli to bylo možné, snažil se mírnit carovy křížácké plány tím, že je zapletl do časově náročných konzultací. Pokoušel se omezit jeho ambice na míru, jakou byl evropský konsenzus ještě ochoten tolerovat.

Druhým pilířem Metternichovy strategie byla konzervativní jednota. Kdykoli se objevila nezbytnost činu, Metternich se uchýlil k žongléřským kouskům, které jednou sám popsal: „Rakousko uvažuje o všem v souvislosti se *substancí*. Rusko chce především *formu*, Británie chce *substanci* bez formy... Naším úkolem bude zkombinovat *nemožnosti* Británie s *mody* Ruska.“¹⁶ Metternichova obratnost umožnila Rakousku, aby řídilo běh událostí po celou generaci. Z obávaného Ruska učinil na základě jednoty konzervativních zájmů partnera, z Velké Británie, jíž důvěřoval, poslední naději odporu proti narušování mocenské rovnováhy. Nevyhnutelný výsledek však byl pouze oddálen. Avšak i tak nebylo malým úspěchem uchovat stát se starodávnou tradicí celé století na základě hodnot, které byly v rozporu s převládajícími trendy všude kolem.

Metternich stál před dilematem: čím více se sblížoval s carem, tím větší riziko hrozilo jeho vztahům k Británii, a čím větší bylo toto riziko, tím více se *musel* sblížit s carem, aby se nedostal do izolace. Pro Metternicha by bývalo ideální, kdyby se mu podařilo zkombinovat britskou podporu zachování územní rovnováhy s ruskou podporou při potlačování domácích otřesů – tedy Alianci čtyř pro geopolitickou bezpečnost a Svatou alianci pro domácí stabilitu.

Jak však běžel čas a jak bledly vzpomínky na Napoleona, bylo stále obtížnější tuto kombinaci udržet. Čím více se aliance přibližovaly systému kolektivní bezpečnosti a evropské vládě, tím více Velká Británie pocítovala nutnost se od nich distancovat. A čím více se Velká Británie distanco-

¹⁵ Citováno v: Alfred Stern, *Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 Bismarck zum Frankfurter Frieden von 1871*, 10 sv., sv. I, Mnichov-Berlín 1913-24, s. 298.

¹⁶ Citováno v: Hans Schmalz, *Versuche einer Gesamteuropäischen Organisation, 1815-20*, Bern 1940, s. 66.

vala, tím závislejším se Rakousko stávalo na Rusku, a proto tím rigidněji bránilo konzervativní hodnoty. Dostalo se do bludného kruhu, z něhož nemohlo uniknout.

I když Castlereagh s Rakouskem a jeho problémy cítil, nedokázal přimět Velkou Británii, aby reagovala na potenciální, nikoli skutečná nebezpečí. „Bude-li ohrožena územní rovnováha v Evropě,“ přiznal Castlereagh, „[Británie] může účinně zasáhnout, ale její vláda je tou poslední v Evropě, od níž lze očekávat, že na sebe vezme závazek v jakékoli abstraktní záležitosti... Až evropský systém bude skutečně ohrožen, budeme stát na svém místě, ale tato země nemůže a nebude jednat podle abstraktních a spekulativních předběžných principů.“¹⁷ Avšak Metternichovým nejtěžším křížem bylo, že musel nutně považovat za praktické právě to, co Velká Británie označovala za abstraktní a spekulativní. Pro Rakousko představovaly největší nebezpečí vnitropolitické otřesy.

Aby zmírnil neshody o zásadách, navrhl Castlereagh periodická zasedání (kongresy) ministrů zahraničí, kteří by hodnotili stav evropských záležitostí. Kongresový systém usiloval o názorovou shodu o problémech, před nimiž Evropa stála, a chtěl otevřít cestu pro jejich řešení na multilaterálním základě. Velké Británii se však systém evropské vlády nezamlouval, neboť se příliš blížil koncepci sjednocené Evropy, proti níž se Britové důsledně stavěli. Vedle tradiční britské politiky zde působila skutečnost, že se žádná britská vláda nikdy nezavázala k permanentnímu sledování vývoje událostí, aniž by byla konfrontována s konkrétní hrozbou. Účast v evropské vládě nebyla pro britské veřejné mínění o nic přitažlivější než Společnost národů pro Američany o sto let později, a to z téměř stejných důvodů.

Britský kabinet dal svoji rezervovanost docela jasně najevo již na první takové konferenci, na kongresu v Cáchách v roce 1818. Castlereagh na něj byl vyslán s instrukcemi, z nichž vyplývala krajní neochota se vůbec angažovat: „Souhlasíme, i když je to pro nás obtížné, při této příležitosti [s obecnou deklarací] a zajistíme [sekundárním mocnostem], že ... periodické schůzky ... se omezí na jedno ... téma, nebo dokonce ... na jednu mocnost, tedy Francii, a že se nebudeme vměšovat žádným způsobem, pokud by to nebylo zdůvodněno mezinárodním právem... Naše skutečná politika vždy usilovala o nevměšování, avšak s výjimkou vážných situací, v nichž je ochotna zasáhnout s veškerou silou.“¹⁸ Velká Británie chtěla

¹⁷ Důvěrná státní listina lorda Castlereagha, 5. května 1820, v: Sir A. W. Ward a G. P. Gooch (eds.), *The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783–1919*, sv. II (1815–66), Macmillan, New York 1923, s. 632.

¹⁸ Viscount Castlereagh, *Correspondence, Dispatches and Other Papers*, dvanáct svazků, připravil jeho bratr markýz z Londonderry, sv. XII, Londýn 1848–52, s. 394.

udržovat Francii v šachu, avšak jinak v Londýně převážily obavy ze „zaplétání se na kontinentě“ a ze sjednocené Evropy.

Pouze v jednom případě Velká Británie pokládala kongresovou diplomacii za slučitelnou se svými cíli. Během řecké revoluce v roce 1821 Anglie interpretovala carovu touhu chránit křesťanské obyvatelstvo hroutící se osmanské říše jako první etapu ruského pokusu o dobytí Egypta. Ve hře byly britské zájmy a Castlereagh neváhal s apelem na cara ve jménu právě té jednoty spojenců, kterou se do té doby snažil omezit na zadržování Francie. Je charakteristické, že poukázal na rozdíl mezi teoretickými a praktickými problémy: „Problém Turecka je zcela jiného druhu. V Anglii jej nepovažujeme za teoretický, nýbrž za praktický...“¹⁹

Avšak Castlereaghův apel na Alianci pouze odhalil její vnitřní křehkost. Aliance, v níž jeden partner považuje své vlastní strategické zájmy za jediný praktický problém, nezvyšuje bezpečnost svých členů. Nepřidává totiž žádný závazek k těm, které by si byly národní zájmy vynutily i bez Aliance. Castlereaghovy zjevné osobní sympatie k jeho cílům, a dokonce i ke kongresovému systému samotnému v Metternichovi nepochybně vyvolaly uspokojení. Jak řekl jeden rakouský diplomat, Castlereagh byl „jako velký milovník hudby, sedící v kostele: rád by zatleskal, ale netroufá si“.²⁰ Avšak jestliže si ani ten nejevropštější britský státník nedovolil zatleskat tomu, v co věřil, úloha Velké Británie v evropském koncertu nutně musela být přechodná a neúčinná.

Podobně jako Wilsonovy snahy založit Společnost národů o století později, i Castlereaghovy snahy přesvědčit Velkou Británii k účasti na systému evropských kongresů daleko přesahovaly to, co mohly britské zastupitelské instituce tolerovat, ať již filozoficky či strategicky. Castlereagh byl přesvědčen, stejně jako později Wilson, že nebezpečí nové agrese bude nejlépe zažehnáno tím, že jeho země vstoupí do nějakého trvalého evropského fóra, které by se zabývalo hrozbami dříve, než by se z nich vyvinuly krize. Chápal Evropu lépe než většina jeho britských současníků a věděl, že nově vytvořenou rovnováhu bude nutno pečlivě ošetřovat. Zdálo se mu, že vymyslel řešení, které by mohla Velká Británie podpořit, protože nepřekročilo rámec řady diskusních setkání ministrů zahraničí čtyř vítězných mocností a nikoho k ničemu nezavazovalo.

Avšak v očích britské vlády i diskusní setkání příliš zaváněla evropskou vládou. Kongresový systém nepřekonal ani první překážku. Na první kon-

¹⁹ Citováno v: Sir Charles Webster, *The Foreign Policy of Castlereagh*, dva svazky, sv. II, Londýn 1925, 1931, s. 366.

²⁰ Citováno v: Briggs, *Age of Improvement*, s. 346.

ferenci v Cáchách v roce 1818, již se Castlereagh účastnil, byla do kongresového systému přijata Francie, zatímco Velká Británie z něj vystoupila. Britský kabinet odmítl Castlereaghovi dovolit účast na jakémkoli z příštích evropských kongresů, které se postupně konaly v roce 1820 v Opavě, v roce 1821 v Lublani a v roce 1822 ve Veroně. Velká Británie zůstala stranou kongresového systému, který vymyslel její vlastní ministr zahraničí, stejně jako se o století později Spojené státy distancovaly od Společnosti národů navržené jejich prezidentem. V obou případech pokus vůdce nejmocnější země o vytvoření obecného systému kolektivní bezpečnosti selhal, protože narazil na vnitropolitické zábrany a historické tradice.

Wilson i Castlereagh byli přesvědčeni, že mezinárodní pořádek vytvořený po katastrofální válce lze uhájit jen aktivní účastí všech hlavních členů mezinárodního společenství, a zvláště účastí vlastních zemí. Pro Castlereagha a Wilsona byla bezpečnost kolektivní: jestliže se kterákoli země stane obětí, nakonec se obětí stanou všichni. Kolektivní bezpečnost nemá mezery. Všechny státy mají společný zájem klást odpor agresí, a dokonce ještě větší zájem jí vůbec zabránit. Podle Castlereaghova názoru Velká Británie – bez ohledu na její názor na konkrétní problémy – měla opravdový zájem na uchování všeobecného míru a na udržení mocenské rovnováhy. Podobně jako Wilson byl i Castlereagh přesvědčen, že nejlepším způsobem, jak tento zájem bránit, je účastnit se rozhodnutí ovlivňujících mezinárodní pořádek a organizovat odpor proti porušování míru.

Slabinou kolektivní bezpečnosti je, že tyto zájmy jsou jen zřídka kdy jednotné a že bezpečnost bývá jen málokdy bez mezer. Členové mezinárodního systému kolektivní bezpečnosti se tedy spíše shodnou na nečinnosti než na společné akci. Buď je budou spojovat jen prázdná obecná konstatování, nebo systém kolektivní bezpečnosti opustí jeho nejsilnější člen, který se cítí nejbezpečněji, a proto systém potřebuje nejméně. Ani Wilson, ani Castlereagh nedokázali dovést své země do systému kolektivní bezpečnosti, protože jejich společnosti neměly pocit, že je ohrožují předvídatelná nebezpečí. Připadalo jim, že si s hrozbami mohou poradit samy, nebo v případě potřeby nalézt na poslední chvíli spojence. Účast ve Společnosti národů či v evropském kongresovém systému by podle nich zvyšovala rizika, aniž by posílila jejich bezpečnost.

Mezi oběma anglosaskými státníky však byl jeden obrovský rozdíl. Castlereagh se dostal do rozporu nejen se svými současníky, ale i s celým směřováním moderní britské zahraniční politiky. Nezanedbal po sobě žádné dědictví. Žádný britský státník se neřídil Castlereaghovým vzorem. Wilson nejen reagoval na prameny americké motivace, ale dovedl ji

na novou a vyšší úroveň. Všichni jeho následovníci byli do jisté míry wilsonovští. Jeho principy v následujícím období utvářely americkou zahraniční politiku.

Castlereaghův nevlastní bratr lord Stewart, britský „pozorovatel“, jemuž bylo dovoleno účastnit se různých kongresů, věnoval nejvíce energie definování mezi britské angažovanosti a nikoli napomáhání evropskému konsenzu. V Opavě předložil memorandum, které stvrdilo právo na sebeobranu, avšak zdůraznilo, že Velká Británie se „neujímá úkolu stát se členem Aliance, jejíž mravní povinností by bylo sloužit jako obecná evropská policie“.²¹ Na kongresu v Lublani byl lord Stewart nucen znovu zdůraznit, že se Velká Británie nikdy nebude angažovat proti „spekulativním“ nebezpečím. Sám Castlereagh formuloval britské stanovisko v oficiálním dokumentu z 5. května roku 1820. Zdůraznil, že Aliance čtyř je aliancí za „osvobození velké části evropského kontinentu od vojenské nadvlády Francie... Nikdy však nebyla zamýšlena jako sdružení za ustavení světové vlády či za dohled na vnitřní záležitosti jiných států.“²²

Nakonec se Castlereagh ocitl ve slepé uličce. Jeho přesvědčení se střetlo s jeho politickým postavením. Z této neudržitelné situace nenašel východisko. „Pane,“ řekl při svém posledním rozhovoru s králem, „je nutné se s Evropou rozloučit. Víme to jenom my dva, kteří jsme ji zachránili. Po mně už nikdo nebude kontinentálním záležitostem rozumět.“²³ Čtyři dny poté spáchal sebevraždu.

Rakousko se dostávalo do stále větší závislosti na Rusku. Metternich si stále naléhavěji kladl otázku, jak dlouho ještě dokáže jeho apelování na carovy konzervativní principy udržet Rusko na uzdě na Balkáně a v okrajových částech Evropy. Dařilo se mu to po téměř tři desetiletí, během nichž se mu podařilo zvládnout revoluce v Neapoli, Španělsku a Řecku, zachovat účinnost evropského konsenzu a vyhnout se ruské intervenci na Balkáně.

Balkánská otázka však ze scény nezmizela. V podstatě byla výsledkem zápasu za nezávislost, v němž se různé národnosti pokoušely vymanit se zpod turecké nadvlády. Tím stavěly Metternichův systém před dilema, neboť byly v rozporu se závazkem udržet status quo. Navíc hrozilo nebezpečí, že se protiturecká hnutí za nezávislost příště obrátí proti Rakousku. Navíc car, který byl nejoddanějším stoupencem legitimacy, velmi toužil po

²¹ Citováno v: Webster, *Foreign Policy of Castlereagh*, sv. II, s. 303n.

²² Důvěrná státní listina lorda Castlereagha, 5. května 1820, v: Ward and Gooch (eds.), *Cambridge History*, sv. II, s. 626–627.

²³ Citováno v: Kissinger, *A World Restored*, s. 311.

intervenci. Avšak nikdo nevěřil – zajisté ne v Londýně či ve Vídni –, že car zachová status quo, až se jeho armády dají na pochod.

Po nějakou dobu společný zájem na zmírnění otřesu způsobeného rozpadem osmanské říše udržoval dobré vztahy mezi Velkou Británií a Rakouskem. I když Angličanům jen málo záleželo na konkrétních balkánských záležitostech, ruský postup k Bosporu a Dardanelám byl považován za ohrožení britských zájmů ve Středozeří a narazil na tvrdošíjný odpor. Přestože tyto britské snahy o zastavení ruské expanze Metternich vítal, nikdy se na nich přímo nepodílel. Jeho opatrná a především nedůrazná diplomacie – stvrzování evropské jednoty, lichocení Rusům a chlácholení Britů – Rakousku umožnila zachovat si ruskou alternativu, zatímco břímě boje proti ruskému expanzionismu musely nést jiné státy.

Metternichův odchod ze scény v roce 1848 se stal začátkem konce ekvilibristiky, v níž Rakousko využívalo jednoty konzervativních zájmů k udržování vídeňského uspořádání. Legitimita zajisté nemohla donekonečna vyrovnávat stále zhoršování geopolitického postavení Rakouska či rostoucí neslučitelnost jeho domácích institucí s dominantními nacionalistickými tendencemi. Avšak nuance je podstatou státnického umění. Metternich vedl východní politiku s velkou obratností, ale jeho nástupci, neschopní uvést domácí instituce Rakouska do souladu s dobou, se místo toho pokoušeli přizpůsobit rakouskou diplomacii vznikajícímu trendu mocenské politiky neomezované již koncepcí legitimacy. To později přivodilo zkázu mezinárodního pořádku.

Tak se stalo, že evropský koncert ztroskotat na balkánské otázce. V roce 1854 vypukla krymská válka, v níž se velmoci poprvé od dob Napoleonových dostaly do válečného konfliktu. Je paradoxní, že tuto válku, kterou historikové dlouho odsuzovali jako nesmyslnou a zcela zbytečnou, vyvolala Francie a nikoli země, které v této oblasti měly důležité zájmy: Rusko, Velká Británie či Rakousko.

V roce 1852 francouzský císař Napoleon III. – který se právě převratem dostal k moci – přesvědčil tureckého sultána, aby mu udělil titul ochránce křesťanů v osmanské říši, tedy roli, kterou si tradičně pro sebe vyhrazoval ruský car. Mikuláš I. byl rozrušen tím, že Napoleon, kterého považoval za nelegitimního parvenu, by chtěl nahradit v roli ochránce balkánských Slovanů Rusko, a požadoval stejné postavení jako Francie. Když sultán požadavky ruského emisara odmítl, Rusko s ním přerušilo diplomatické styky. Lord Palmerston, který uprostřed devatenáctého století vytvářel britskou zahraniční politiku, byl vůči Rusku patologicky podezřívavý a požadoval vyslání královského námořnictva do Besické zátoky poblíž Dardanel. Car stále pokračoval v duchu Metternichova systému – na

adresu ostatních velmocí řekl: „Všichni čtyři byste mi mohli diktovat, ale k tomu nikdy nedejde. Na Berlín a na Vídeň se mohu spolehnout.“²⁴ Aby ukázal, že nemá strach, nařídil Mikuláš okupaci knížectví moldavského a Valašska (dnešního Rumunska).

Rakousko, které mohlo v případné válce nejvíce ztratit, navrhlo řešení, které se nabízelo – aby se Francie a Rusko staly společnými ochránci osmanských křesťanů. Palmerston o takové řešení nestál. Aby posílil vyjednávací postavení Velké Británie, vyslal ke vstupu do Černého moře královské námořnictvo. Tím povzbudil Turecko natolik, že vyhlásilo Rusku válku. Velká Británie s Francií se postavily na stranu Turecka.

Skutečné příčiny války však byly hlubší. Náboženské požadavky byly ve skutečnosti záminkou pro politické a strategické záměry. Mikuláš chtěl uskutečnit starý ruský sen: získat Konstantinopol i Bospor s Dardanelami. Napoleon III. vycítil příležitost oslabením Ruska skoncovat s izolací Francie a rozbít Svatou alianci. Palmerston hledal nějakou záminku, jak by jednou provždy zastavil ruský postup k Bosporu a Dardanelám. Když vypukla válka, britské válečné lodi vpluly do Černého moře a začaly ničit ruskou černomořskou flotilu. Na Krymu se vylodily anglo-francouzské síly. Jejich úkolem bylo zmocnit se ruské námořní základny Sevastopolu.

Rakouským politikům tyto události slibovaly jen samé komplikace. Příkladali důležitost tradičnímu přátelství s Ruskem, ale obávali se, že ruský postup na Balkáně by mohl zvýšit neklid mezi rakouskými Slovanů. Obávali se však, že kdyby na Krymu podpořili své staré ruské přátele, dali by Francii záminku zaútočit na rakouská území v Itálii.

Zpočátku Rakousko vyhlásilo neutralitu, což bylo rozumné. Avšak pro nového rakouského ministra zahraničí hraběte Buola byla nečinnost příliš mučivá a francouzská hrozba rakouským držávám v Itálii příliš znepokojivá. Zatímco britské a francouzské armády obléhaly Sevastopol, Rakousko dalo carovi ultimátum, v němž požadovalo, aby se Rusko stáhlo z Moldávie a z Valašska. To se stalo rozhodujícím popudem ke skončení krymské války – alespoň si to od té doby mysleli všichni ruští představitelé.

Rakousko hodilo Mikuláše I. přes palubu a s ním i trvalé přátelství k Rusku, které sahalo až do doby napoleonských válek. Kombinace lehkomyšlnosti a paniky vedla Metternichovy nástupce k zavržení odkazu konzervativní jednoty, který byl tak pečlivě a občas i bolestně pěstován po více než jednu generaci. Jakmile se totiž Rakousko uvolnilo z pout společných hodnot, dalo tím Rusku volné ruce k politice, která byla zalo-

²⁴ Citováno v: A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, Oxford University Press, Oxford 1965, s. 54.

žena jen na základě geopolitických výhod. Bylo logické, že se tak Rusko střetne s Rakouskem o budoucnost Balkánu a že časem bude chtít rakouskou říši ohrozit.

Proč vídeňské uspořádání vydrželo celých padesát let? Protože tři východní mocnosti – Prusko, Rusko a Rakousko – považovaly svoji jednotu za životně důležitou hráz proti revolučnímu chaosu a proti francouzské nadvládě v Evropě. Avšak Rakousko („šlechtická komora Evropy“, jak je nazval Talleyrand) se v krymské válce vmanévrovalo do nepřírozené aliance s Napoleonem III., který chtěl ohrozit postavení Rakouska v Itálii, a s Velkou Británií, která se v evropských záležitostech nechtěla angažovat. Tím dalo Rakousko volnou ruku Rusku a Prusku, svým nenasytným bývalým partnerům ve Svaté alianci, aby sledovaly výhradně své národní zájmy. Prusko donutilo Rakousko stáhnout se z Německa, zatímco rostoucí ruské nepřátelství na Balkáně se stalo jedním z faktorů, které vedly k propuknutí první světové války a ke konečnému zhroucení Rakouska.

V konfrontaci s realitou mocenské politiky si Rakousko neuvědomilo, že je mohla spasit jen věrnost Evropy legitimitě. Koncepce jednoty konzervativních zájmů přesahovala hranice států, a tak tlumila konfrontace mocenské politiky. Nacionalismus měl opačný účinek. Vynášel národní zájem, zostřoval soupeření a zvyšoval rizika všech. Rakousko se vrhlo do zápasu, který v důsledku své zranitelnosti nikdy nemohlo vyhrát.

Neuplynulo ani pět let od skončení krymské války, když italský nacionalistický vůdce Camillo Cavour vyprovokoval s Rakouskem válku, a tím zahájil proces jeho vytlačování z Itálie. Jeho spojencem se stala Francie, zatímco Rusové pouze přihlíželi. Takové postoje by předtím byly nemyslitelné. Za dalších pět let Bismarck porazil Rakousko ve válce vedené o dominantní postavení v Německu. Rusko opět nezasáhlo a Francie také ne, i když po určitém váhání. Za dob Metternichových by se byl sešel ke konzultacím evropský koncert a tato pozdvižení by vyřešil. Od krymské války se však diplomacie opírala více o holou moc než o společné hodnoty. Mír se udržel dalších padesát let, ale každým desetiletím se stupňovalo napětí a zrychlovaly se závody ve zbrojení.

V mezinárodním systému, jehož hnací silou byla mocenská politika, se Velká Británie chovala zcela odlišně. Její bezpečnost se nikdy neopírala o kongresový systém. Pro Velkou Británii nebyl nový model mezinárodních vztahů ničím neobvyklým. V průběhu devatenáctého století se stala dominantní evropskou zemí. Zajisté, byla natolik silná, že se mohla bez spojenců obejít, a měla výhodu zeměpisné izolace a odolnosti vůči vnitropolitickým otřesům na kontinentě. Její další výhodou však byli ne-

ochvějní političti vůdcové, kteří nesentimentálně sledovali britský národní zájem.

Castlereaghovi nástupci nerozuměli kontinentu zdaleka tak dobře jako on. Lépe však pochopili základní britský národní zájem a sledovali jej s mimořádnou dovedností a tvrdošíjností. George Canning, Castlereaghův bezprostřední nástupce, urychleně přerušil několik posledních vazeb, kterými Castlereagh udržoval svůj byt i jen vzdálený vliv na evropský kongresový systém. V roce 1821, rok předtím než vystřídal Castlereagha, požadoval Canning politiku „neutrality slov a činů“.²⁵ „Nebudme naivními romantiky a nepředstavujme si,“ řekl Canning, „že bychom mohli sami obrodit Evropu.“²⁶ Když se stal ministrem zahraničí, nenechal nikoho na pochybách, že se bude řídit principem národního zájmu, s nímž byla podle něj trvalá angažovanost Británie v Evropě neslučitelná:

... i když jsme s evropským systémem důvěrně spojeni, nevyplývá z toho, že bychom se měli pokaždé ukvapeně vměšovat do záležitostí národů, které nás obklopují.²⁷

Jinými slovy, Velká Británie si hodlala v konkrétních případech ponechat právo na vlastní kurz a řídit se v tom pouze svým národním zájmem. Pro takovou politiku byli spojenci podružnými, ba dokonce bezvýznamnými partnery.

V roce 1856 Palmerston vysvětlil britskou definici národního zájmu: „Když se mě lidé ptají ... jakou politiku budeme sledovat, odpovím pouze, že učiníme to, co nám ve vzniklé situaci bude připadat jako nejlepší, a že svým vůdčím principem učiníme zájmy své země.“²⁸ O půl století později se oficiální popis britské zahraniční politiky nestal o nic přesnějším, jak je vidět z následujícího výkladu ministra zahraničí sira Edwarda Greye: „Ministři zahraničí Británie se řídí tím, co považují za bezprostřední zájem své země, ale podrobným kalkulováním budoucího vývoje se nezabývají.“²⁹

Ve většině jiných zemí by se takováto prohlášení setkala s výsměchem, byla by označena za tautologická – děláme to, co je nejlepší, protože to

²⁵ Canning, citováno v: R. W. Seton-Watson, *Britain in Europe: 1789-1914*, Cambridge University Press, Cambridge 1955, s. 74.

²⁶ *Tamtéž*.

²⁷ Canningova řeč v Plymouthu, 28. říjen 1823, *tamtéž*, s. 119.

²⁸ Palmerston Clarendonovi, 20. červenec 1856, citováno v: Harold Temperley a Lillian M. Penson, *Foundations of British Foreign Policy from Pitt (1792) to Salisbury (1902)*, Cambridge University Press, Cambridge 1938, s. 88.

²⁹ Sir Edward Grey, v: Seton-Watson, *Britain in Europe*, s. 1.

považujeme za nejlepší. Ve Velké Británii byla považována za poučnou. Jen velmi zřídka se v ní ozývalo, aby někdo definoval často užívaný termín „národní zájem“: „Nemáme žádné věčné spojence a žádné trvalé nepřátele,“ řekl Palmerston. Velká Británie nepotřebovala žádnou formální strategii, protože její představitelé chápali britský zájem tak dobře a tak pudově, že mohli jednat spontánně podle vzniklé situace. Byli si jisti, že za nimi veřejnost bude stát. Palmerstonovými slovy: „Naše zájmy jsou věčné, a naší povinností je tyto zájmy sledovat.“³⁰

Britským vůdcům bylo jasné, co *nej*sou ochotni bránit. Nechtěli předem určovat, co by představovalo důvod k válce. Ještě neochotněji formulovali pozitivní cíle, snad proto, že se jim status quo dostatečně zamlouval. Byli přesvědčeni, že včas rozpoznají britský zájem, až to bude nutné, a nepociťovali nutnost jej podrobně předem analyzovat. Raději očekávali, co přinese reálná situace. Tento postoj nemohly zaujmout kontinentální státy, neboť ony v této reálné situaci *byly*.

Britové pohlíželi na bezpečnostní problémy podobně jako američtí izolacionisté. Velká Británie totiž měla pocit, že dokáže odolat všem otřesům, s výjimkou těch nejkatastrofálnějších. V názoru na vztah mezi mírem a vnitropolitickou strukturou se však Amerika a Velká Británie lišily. Na rozdíl od přístupu většiny svých amerických protějšků britští představitelé v žádném případě nepovažovali šíření demokratických institucí za klíč k míru a instituce, které se lišily od jejich, jim nedělaly starosti.

V roce 1841 Palmerston formuloval pro britského velvyslance v Petrohradu, čemu by se Británie byla ochotna bránit silou a proč nebude bránit čistě vnitropolitickým změnám:

Jedním z obecných principů politiky vlády Jeho Veličenstva vůči jiným státům je zásada, že změny, které jiné státy učiní ve svých vnitřních ústavách a ve formě vlády, je nutno považovat za záležitosti, do nichž se Anglie nesmí vměšovat vojenskou silou...

Avšak pokus jednoho státu zmocnit se území jiného státu a přivlastnit si je – to je něco zcela jiného, protože takovýto pokus vede k vyšnutí existující mocenské rovnováhy a změnou relativní síly států by mohl vytvořit nebezpečí pro jiné mocnosti. Proto se britská vláda cítí oprávněna klást takovým pokusům odpor zcela podle svého uvážení...³¹

³⁰ Palmerston, v: Briggs, *Age of Improvement*, s. 352.

³¹ Palmerstonova depeše č. 6 markýzovi Clanricardeovi (velvyslanci v Petrohradu), 11. ledna 1841, v: Temperley and Penson, *Foundations of Foreign Policy*, s. 136.

Všichni britští ministerští předsedové bez výjimky chtěli především zachovat svobodu jednání pro svoji zemi. V roce 1841 Palmerston znovu zdůraznil, jak se Velká Británie hrozí abstraktních případů:

... není obvyklé, aby si Anglie, na sebe brala závazky v případech, které ve skutečnosti dosud nevznikly nebo které ani bezprostředně nehrozí...³²

Téměř o třicet let později se o témž principu zmínil v dopise královně Viktorii Gladstone:

Své závazky v různých eventualitách by měla Anglie posuzovat zcela sama; neměla by omezovat a zužovat svoji svobodu volby deklaracemi vůči jiným mocnostem učiněnými v jejich skutečném či údajném zájmu, aby si pak ony mocnosti mohly činit nárok interpretovat je společně s námi, ne-li samy...³³

Důrazem na svobodu jednání britští státníci zpravidla odmítali všechny variace na téma kolektivní bezpečnosti. V tom, co později dostalo název „skvělá izolace“, se odráželo přesvědčení Anglie, že by aliancemi mohla více ztratit než z nich získat. Takovýto odtažitý přístup mohla zaujmout pouze země, která byla natolik silná, aby obstála sama, která nepředvídala žádná nebezpečí, v nichž by mohla potřebovat pomoc spojenců, a která si byla jista, že jakákoli krajní eventualita, která by ji ohrožovala, by ještě více ohrožovala její potenciální spojence. Rolí Velké Británie bylo udržovat evropskou rovnováhu, a ta jí dala veškeré možnosti, o něž usilovali či které potřebovali její představitelé. Takovou politiku mohla Británie trvale provádět pouze proto, že neusilovala o žádné územní zisky v Evropě. Mohla si vybírat evropské spory, do nichž by zasáhla, protože jejím jediným evropským zájmem byla rovnováha (přes veškerou nenasytnost po nových koloniích v zámoří).

„Skvělá izolace“ však Velké Británii nezabránila – nastaly-li zvláštní okolnosti – ve vstupu do dočasných seskupení s jinými zeměmi. Jakožto námořní mocnost bez velké stálé armády musela Velká Británie příležitostně spolupracovat s kontinentálním spojencem, kterého si vždy zvolila až ve chvíli, kdy jej začala potřebovat. Britští představitelé přitom byli pozoruhodně neteční ke starým řevnivostem. Když se v roce 1830 odtrhla Belgie od Holandska, Palmerston nejprve vyhrožoval Francii válkou, jest-

³² *Tamtéž*, s. 137.

³³ Gladstoneův dopis královně Viktorii, 17. duben 1869, v: Harold Nicolson, *Diplomacy*, Oxford University Press, Londýn 1963, s. 137.

liže by se pokusila nový stát ovládnout, ale o několik let později ji nabídl, aby se společně s Británií zaručila za nezávislost Belgie: „Anglie nemůže své cíle na kontinentě uskutečnit sama. Musí mít spojence, kteří by se stali jejími nástroji.“³⁴

Různí příležitostně zvolení spojenci Velké Británie samozřejmě měli své vlastní cíle. Obvykle jim šlo o rozšíření vlivu či území v Evropě. Když tyto cíle přesáhly to, co Anglie považovala za přiměřené, přešla na stranu protivníka či na obranu rovnováhy zorganizovala nové koalice proti svým bývalým spojencům. Nesentimentální tvrdošijnost a sobecké odhodlání vysloužily Velké Británii přezdívku „proradný Albion“. Tento typ diplomacie snad neodrážel nějaký zvláště vznešený postoj, avšak zachoval evropský mír, zvláště poté, co se začal metternichovský systém třepit.

V devatenáctém století britský vliv vyvrcholil. Velká Británie byla plným právem sebevědomá. Stala se vedoucím průmyslovým státem a její královské námořnictvo vládlo mořím. Ve věku vnitropolitických otřesů byla její domácí politika pozoruhodně klidná. V případě velkých problémů devatenáctého století – intervence či neintervence, obrany statu quo či spolupráce na změnách – se britští představitelé nesvazovali dogmaty. Za války o řeckou nezávislost ve dvacátých letech devatenáctého století Velká Británie sympatizovala s vysvobozením Řecka zpod osmanské nadvlády až do chvíle, kdy zvýšení vlivu Ruska začalo ohrožovat její strategické postavení ve východním Středomoří. V roce 1840 však již Británii šlo o zadržení Ruska, a proto status quo v osmanské říši podpořila. Při maďarské revoluci v roce 1848 sice Velká Británie zůstala formálně stranou, ale ve skutečnosti obnovení statu quo Ruskem uvítala. Když se v padesátých letech vzbouřila Itálie proti habsburské nadvládě, Velká Británie s ní sympatizovala, avšak nezasáhla. Aby ubránila mocenskou rovnováhu, nebyla Velká Británie ani kategoricky intervencionistická, ani neintervencionistická, a nestala se ani hrází bránící vídeňský pořádek, ani revizionistickou mocností. Její diplomatický styl byl důsledně pragmatický. A britský lid byl hrdý, jak se dokáže nesystematicky protloukat dějinami.

Avšak každá pragmatická politika – vlastně především pragmatická politika – musí být založena na nějakém pevném principu, aby se taktický um nerozplynul v náhodném mlácení pěstmi kolem sebe. Pevným principem britské zahraniční politiky, ať již to Británie přiznávala nebo ne, byla ochrana mocenské rovnováhy. Obecně to znamenalo podporovat slabšího proti silnějšímu. V době Palmerstonově se již mocenská rovnováha

Evropský koncert: Velká Británie, Rakousko a Rusko

stala neměnným principem britské politiky, který nebylo třeba teoreticky zdůvodňovat. Jakákoli politika v kterémkoli okamžiku byla nevyhnutelně formulována jako politika ochrany mocenské rovnováhy. Britové postupovali mimořádně pružně, avšak vytkli si množství pevných a praktických cílů. Byli například odhodláni nepřipustit, aby se Nizozemí dostalo pod nadvládu některé velmoci. Tento britský postoj se nezměnil od dob Viléma III. až do vypuknutí první světové války. V roce 1870 tento princip zdůraznil Disraeli:

Vláda této země vždy tvrdila, že je v zájmu Anglie, aby země na evropském pobřeží od Dunkerque a Ostende až po ostrovy v Severním moři byly svobodné a aby vzkvétaly, aby praktikovaly mír, těšily se právu na svobodu a aby sledovaly ty obchodní činnosti, které přispívají k lidské civilizaci. Tyto země by neměla ovládat žádná vojensky významná mocnost...³⁵

Když v roce 1914 Velká Británie reagovala na německý vpád do Belgie vyhlášením války, byli němečtí představitelé upřímně překvapeni, což ukazuje míru jejich odtrženosti.

Po značnou část devatenáctého století zůstalo důležitým britským cílem zachování Rakouska. Aby je Francie nemohla oslabit, šli v osmnáctém století Marlborough, Carteret a Pitt do několika válek. I když se v devatenáctém století Rakousko již nemuselo tolik obávat francouzské agrese, Britové stále považovali Rakousko za užitečnou protiváhu vůči ruské expanzi směřující k Bosporu a Dardanelám. Když revoluce v roce 1848 ohrozila celistvost Rakouska, Palmerston prohlásil:

Rakousko leží ve středu Evropy jako bariéra proti rozpínání na jedné straně a proti invazi na straně druhé. Politická nezávislost a svoboda v Evropě podle mého názoru souvisejí s udržením a celistvostí Rakouska jako evropské velmoci, a proto cokoli, co by přímo nebo i jen vzdáleně hrozilo oslabením, nebo dokonce zmrzačením Rakouska, co by mu odebralo postavení prvořadé mocnosti a dalo mu postavení druhořadé, by pro Evropu znamenalo velkou pohromu, kterou by každý Angličan měl odsoudit a již by měl zabránit.³⁶

³⁵ Disraeli v Dolní sněmovně, 1. srpen 1870, v: *Parliamentary Debates* (Hansard), 3. řada, sv. CCIII, Cornelius Buck, Londýn 1870, sl. 1289.

³⁶ Palmerston v Dolní sněmovně, 21. července 1849, v: Temperley a Penson, *Foundations of Foreign Policy*, s. 173.

³⁴ Palmerston, v: Briggs, *Age of Improvement*, s. 357.

Po revoluci v roce 1848 Rakousko postupně sláblo a jeho politika se stávala stále chaotičtější. Tím se snížila jeho užitečnost jakožto klíčového prvku britské politiky ve východním Středomoří.

Anglická politika chtěla především zabránit Rusku v obsazení Dardanel. V rakousko-ruském soupeření šlo do značné míry o ruský zásluk na slovanské oblasti Rakouska. Ten Velkou Británii příliš netrápil, zatímco kontrola Dardanel nebyla životním zájmem Rakouska. Velká Británie proto začala považovat Rakousko za nevhodnou protiváhu Rusku. Proto jen přihlížela, když bylo Rakousko poraženo v Itálii Piemontem a v souboji o primát v Německu Pruskem. Takový projev lhostejnosti by býval o generaci dříve nemyslitelný. Na začátku našeho století ovládly britskou politiku obavy z Německa a Rakousko – spojenec Německa – se poprvé v britských kalkulacích objevilo jako protivník.

V devatenáctém století by byl nikdo nepovažoval za možné, že by se Velká Británie jednoho dne stala spojencem Ruska. Podle Palmerstonova názoru Rusko „sledovalo systém univerzální agrese na všech stranách, zčásti pro osobní povahu císaře [Mikuláše], zčásti pro svůj neměnný vládní systém“.³⁷ O čtvrt století později stejný názor vyjádřil lord Clarendon, když prohlásil, že krymská válka je „zápasem civilizace s barbarstvím“.³⁸ Velká Británie se po většinu devatenáctého století snažila zadržet ruskou expanzi do Persie a k přístupům do Cařihradu a do Indie. Teprve po několika desetiletích německé válkychtivosti a necitlivosti dospěla Británie k přesvědčení, že hlavní hrozbu pro její bezpečnost představuje Německo.

Britské vlády se měnily častěji než vlády takzvaných východních mocností. Nikdo z velkých politických postav Británie – Palmerston, Gladstone a Disraeli – nevládl na rozdíl od Metternicha, Mikuláše I. či Bismarcka po delší dobu bez přestávky. Přesto byla politika Velké Británie mimořádně konzistentní a cílevědomá. Jakmile jednou zahájila určitý kurz, sledovala jej s tvrdošijnou nepoddajností a zarytou spolehlivostí. To Velké Británii umožnilo vykonávat rozhodující vliv ve prospěch evropského míru.

Jednou z příčin britské důslednosti v krizových dobách byla reprezentativnost britských politických institucí. Veřejné mínění hrálo v britské zahraniční politice důležitou úlohu již od roku 1700. V žádné jiné zemi Evropy osmnáctého století neexistoval „opoziční“ názor na zahraniční politiku; ve Velké Británii však byl součástí systému. V osmnáctém století

³⁷ Palmerston, v: Briggs, *Age of Improvement*, s. 353.

³⁸ Clarendon ve Sněmovně lordů, 31. březen 1854, citováno v: Seton-Watson, *Britain in Europe*, s. 327.

zpravidla reprezentovali královu zahraniční politiku toryové, kteří měli sklon zasahovat do kontinentálních sporů. Whigové, jako Robert Walpole, si raději udržovali od kontinentálních hádek odstup a kladli větší důraz na expanzi v zámoří. V devatenáctém století si vyměnili role. Whigové, jako Palmerston, reprezentovali aktivistickou politiku, zatímco toryové, jako Derby či Salisbury, se měli velmi na pozoru, aby se Británie nenechala zatahnout do cizích záležitostí. Radikálové jako Richard Cobden se v podpoře neintervencionistického britského postoje spojili s konzervativci.

Protože britská zahraniční politika vyrostla z veřejných diskusí, britský lid projevoval v dobách války mimořádnou jednotu. Na druhé straně tak nepokrytě stranický charakter zahraniční politiky umožňoval – i když to bylo velmi neobvyklé – obrat zahraniční politiky ve chvíli, kdy se vyměnil ministerský předseda. Například podpora, kterou Velká Británie v sedmdesátých letech devatenáctého století poskytovala Turecku, náhle skončila poté, co byl po volbách v roce 1880 Disraeli vystřídán Gladstonem, který považoval Turky za mravně zkažené.

Velká Británie odjakživa považovala své zastupitelské instituce za jedinečné. Svoji politiku na kontinentě vždy zdůvodňovala britským národním zájmem, nikoli ideologií. I v případech, kdy vyjádřila sympatie k revoluci, jako v roce 1848 k revoluci v Itálii, učinila to z velmi praktických důvodů. Tak Palmerston souhlasně citoval Canningovu pragmatickou prűpověď: „Ti, kteří zabránili zlepšení, protože znamenalo novoty, budou dříve nebo později nuceni novoty přijmout, i když už pak žádné zlepšení nepřinesou.“³⁹ Avšak tato rada byla založena na zkušenosti, nikoli na výzvě k šíření britských hodnot či institucí. Po celé devatenácté století Velká Británie posuzovala jiné země podle jejich zahraniční politiky – a až na krátké Gladstoneovo údobí zůstala k jejich domácím strukturám lhostejná.

I když Velkou Británii s Amerikou spojoval určitý odstup od každodenní angažovanosti v mezinárodních záležitostech, Velká Británie zakládala svoji verzi izolacionismu na dramaticky odlišných argumentech. Amerika vyhlášovala, že její demokratické instituce jsou pro zbytek světa příkladem, zatímco Velká Británie nepovažovala své parlamentní instituce za relevantní pro jiné společnosti. Amerika došla k názoru, že rozšíření demokracie zajistí mír. Tvrdila dokonce, že trvalého míru nelze jinak dosáhnout. Velká Británie sice mohla dávat určité vnitropolitické struktuře přednost, ale sama nebyla ochotna na její podporu nic riskovat.

V roce 1848 Palmerston potlačil historické výhrady Velké Británie ke

³⁹ Palmerston v Dolní sněmovně, 21. červenec 1849, v: Temperley and Penson, *Foundations of Foreign Policy*, s. 176.

svržení francouzské monarchie a k objevení se nového Bonaparta s ukazem na toto praktické pravidlo britského státnictví: „Neměnným principem, jímž se Anglie řídí, je uznat jako orgán každé země ten, který si každý národ zvolí podle svého uvážení.“⁴⁰

Palmerston zůstal po téměř třicet let hlavním architektem zahraniční politiky Velké Británie. V roce 1841 analyzoval jeho pragmatický styl s cynickým obdivem Metternich:

... co tedy lord Palmerston chce? Chce, aby Francie pociťovala moc Anglie. Chce jí dokázat, že egyptská záležitost skončí, jen když bude on chtít, a že Francie nemá žádné právo se tohoto řešení účastnit. Chce oběma německým mocnostem dokázat, že je nepotřebuje, že Anglii stačí pomoc Ruska. A Rusko chce držet v šachu využíváním jeho věčných obav, že se Anglie opět sblíží s Francií.⁴¹

Nebyl to nepřesný popis toho, co Velká Británie chápala pod pojmem mocenská rovnováha. Zásluhou mocenské rovnováhy prošla Velká Británie devatenáctým stoletím téměř bez válek. Účastnila se jen jediné krátké války s další velmocí – války krymské. I když si to na jejím začátku nikdo nepřál, právě krymská válka vedla ke zhroucení metternichovského pořádku, který byl s takovou pečlivostí vytvořen na vídeňském kongresu. Rozpad jednoty tří východních monarchů zbavil evropskou diplomacii mravního prvku, jaký představovala umírněnost. Uplynulo patnáct let zmatků, než vznikla nová, avšak daleko labilnější stabilita.

⁴⁰ Citováno v: Joel H. Wiener (ed.), *Great Britain: Foreign Policy and the Span of Empire 1689–1971*, Chelsea House ve spolupráci s McGraw-Hill, New York/Londýn 1972, s. 404.

⁴¹ Metternich, 30. červen 1841, v: Seton-Watson, *Britain in Europe*, s. 221.

5. kapitola

Dva revolucionáři: Napoleon III. a Bismarck

Zhroucení Metternichova systému po krymské válce vedlo k téměř dvěma desetiletím konfliktů: válce Piemontu a Francie proti Rakousku v roce 1859, válce o Šlesvicko-Holštýnsko v roce 1864, k prusko-rakouské válce v roce 1866 a k prusko-francouzské válce v roce 1870. Z tohoto vřeni vznikla v Evropě nová mocenská rovnováha. Francie, která se účastnila tři ze čtyř těchto válek a která ostatní mocnosti povzbuzovala, ztratila převahu nad Německem. Ještě důležitější byl pád mravních zábran Metternichova systému. Změněnou situaci symbolizoval nový termín pro neomezenou politiku mocenské rovnováhy, německé slovo reálpolitika [*Realpolitik*], které nahradilo francouzský termín *raison d'état*, aniž by však nabylo změněného významu.

Nový evropský pořádek byl dílem dvou spolupracovníků, od nichž by-